

HAZA ÉS NAGYVILÁG

OTO ÉS LISE BIHALJI-MERIN: *Jugoszlávia.*
Gondolat, Budapest — Forum, Újvidék, 1974.

Csaknem harminc esztendőnek kellett eltelnie, hogy a magyarországi olvasó, a szomszédországok életének megismerésére vágyó kultúremlő, alkotó művész, s minden iránt őszinte befogadó készséggel érdeklődő turista, vagy diák egy olyan könyvet kapjon a kezébe Jugoszláviáról, amely igényes mű, s mindazt pótolja, amit az idegenforgalmi irodák kurta szövegű prospektusai kihagytak. Ma, a tévé korában éppen ilyen útinaplóra van szükség, mely nemcsak ennek a ma már mindenkit vonzó országnak másutt sehol meg nem található természeti szépségeit, történelmi nevezetességeit, képzőművészeti és szellemtörténeti emlékeit mutatja be, hanem ennél sokkal többet ad. Az író túllép a bedekkeri szerepen azzal a nemes szándékú törekvéssel, hogy szellemtörténetileg és művészettörténetileg a vén kontinens kivételes értékű országai közé állítsa Jugoszláviát.

Hogy mennyire ott a helye, csak az tudja igazán, aki mélyen belemerülve olvassa ezt a várva várt művet, s a szerzővel együtt bebarangolja az ország ismert és ismeretlen tájait, hegyeit, völgyeit, városaikat, falvait, ősi kulturális emlékeit az adriai partokon és Crna Gorában ma is megtekinthető, remekül restaurált, római császári palotától, arénáktól, diadalívektől egészen Macedónia bizánci eredetű műemlékeiig.

Minél tovább olvastam ezt a könyvet, minél mélyebben belemerültem a szerzők élményanyagába, annál nagyobb élvezetet szerzett számomra éles megfigyeléseik nyomán alkotott, életre keltett képek sorozata, mert csaknem két évtizeden át azt az utat jártam be én is vonaton, hajón, bárkán, autóbuzson, motorcsónakon, tehergépkocsin és gyalogosan, amelyet Oto és Lise Bihajji-Merin bejárt.

Naplójegyzeteink, útirajzunk sok helyütt szinte szóról szóra azonosak, olyanra, hogy Dubrovnikban a *Kis éjjel* zenét én is hallottam, fenn jártam Lovrijenac várában, amikor először adták

ott a *Hamletet*, megigézettén néztem Ljubiša Jovanović holdfényben imbolygó Oidipuszát a Revellinen, és én is — még ma is — féltve őrzöm azt a rezani kancsót, melyet az Ohrid előtti kis falucskában vettem, mielőtt elindultam volna (ugyancsak kettesben) Sveti Naum és Sveti Kliment, Cirill és Metód tanítványainak kolostora felé.

A tíz fejezetből álló kötetet műfajilag nem lehet sehová se besorozni. Igaz, hogy remek tollú író, művészettörténész és kritikus írta ezt a szerzők által *Barangolások, emlékezesek*nek nevezett könyvet (és jó is, hogy így jelölték meg, mert ezáltal csupán »pasztellvonásokkal« jelenik meg az olvasó előtt az, ami az objektív világból egyéni élményeiken át életre kel), mégis olvasása közben egy-egy holland csipkéhez hasonló finomságú fejezeténél úgy érzem, hogy ez költészet prózában. Nem olyan értelemben, ahogyan ezt a lírai szövevéssé szépprózai mű megjelölésére alkalmazzák! Nem! Ez Bihajji-Merin költészete prózában, amelyet a szellemtörténet és a művészettörténet aprólékosan megmunkált szájai szönek át térben és időben egyaránt.

Igy helyezi be Jugoszlávia teljes életképét Európában.

Néha egy-egy bekezdésében, fejezetében, sugallatszerű megsejtéseiben, meghökkenítő telitalálataiban évezredek és kilométerekben is körülbelül ekkora távolságokat ölel át a rég letűnt korok nagy mozzanatait, halhatatlan üzeneteit visszahozva. Paralelláit követve hol Görögországban, hol Törökországban, hol az Olaszországban, hol Finnországban, vagy Tahiti szigetén járunk, azt érezve, hogy szüntelenül bennünk zsi bong Párizs életének érvérése, s vele együtt akár itt, akár ott felfedezzük a mi tájunk, örökbecsű műemlékeink, emberi életrendünk rokonvonásait. Mert az európai kultúra egy és oszthatatlan, mint maga a kontinens, s ebbe minden európai ország történelmi műve, művészi hagyatéka, szellemi kincse örök népi meloszával együtt beletartozik.

Az *Előjáték furulyán* lírai hangvételű bevezető, vagy nyitánynak szánt fejezet, melyből fővárosunk két arca néz felénk: múltja és jelene. Itt is — a maga területén — mesterien életes képeket ad, de amikor a nagy léptekkel előrehaladó iparunk területeire lép, akkor a leíró tárgyilagosan részletező hangján szól: az erőmű, a gyár, a bányája dolgozója, a piac harsogó hangja olykor crescendo-ba csap át, mert itt az élet erős üteme lüktet, és nem »kőből és álból épült városok« kövein járunk.

Az *Antik ősz — macedón tavasz* előbb Szkopje pusztulását, majd újjászületését mutatja be a földrengés után. Drámái erejű képek, de amint Ohrid felé közeledünk, már a »mészszlre fénylő« kolostorok falai közé, freskói elé visznek el bennünket a szerzők, szinte vergiliusi áhítattal és türelemmel. Mert csak így lehet az ezeréves mozaikok által keltett hangulatot olyan mélyen magunkba fogadni, hogy soha többé ki ne hulljon emlékezetünkéből.

A Crna Gora-i hegyek legendái a Durmitor hegymasszívuma fölött éppen úgy — évszázadokat átívelően — lebegnek, mint Stevan Nemanja podgoricai szülőháza körül, vagy a Lovćen tetején, ahol több mint kétezer méter magasságban Petar Petrović Njegoš, a Fekete Hegyek nagy költőjének síremléke áll. Bihajji-Merin ezeknek a legendáknak a valóságban megjelölhető nyomait kutatva vezet végig olvasóját a hegyrengetegeken át, s útközben nem egyszer guzlica mély hangú kíséretében hallják a különös kis világ népballadáiba foglalt történetét.

A *Zarándoklat a szerbiai kolostorokhoz* című fejezete egyik legértékesebb művészettörténeti része ennek a könyvnek. A XII. századtól, a szerbiai építőművészet virágkorától kezdti feljegyzéseit ezekkel a szavakkal:

»Kéveset tudunk a középkori szerb birodalom nagyságáról és tündökléséről. Milyen volt a fejedelmek arca, milyen az élet, hogyan érvényesült a hatalom a Nemanjićok udvarában? Két dolog visszaad valamit annak a kornak múltja merült szépségéből és elnémult hangjából: a Jovagok, dainokok és parasztok által megőrzött és tragikus-ünnepélyes dalként továbbadott hősi eposz és a szerbiai kolostorok minden viszontagsága ellenére megmaradt freskói.»

A szerző híven követi ennek a két forrásnak legrejtettebb eredőit is, és Szerbia műemlékeinek segítségével olyan részleteket tár fel Mačva, Šumadija, Rigómező történetéből, amelyek ismeretlen, értékes adatokat jelentenek minden olvasó számára, aki meg akarja ismerni az ősi, halhatatlan szellemek üzeneteit.

Ezután következik *Bosznia és Hercegovina — A bogumilok nyomában*. A szerző már a fejezet címében is jelzi, milyen mélyen nyúl vissza a múltba, hogy ennek a színes és kopár, keleti és európai, középkori emlékeket és legújabb kori vívmányokat őrző köztársaságnak legdrámáibb fejezeteit elmondja. Erdők és hegyek között Kelet szentélye áll; templomok, mecsetek, zsinagógák nemcsak a műezsinek és papok igehirdetésére, imáira emlékeztetnek, hanem arra is, ami elviharzott felettük. Ivo Andrić a *Pilantás Szarajevóra* című munkájában így emlékezik vissza a letűnt századokra: »...A felkelés és a háborúk, a pénz és a szűk esztendő, a pestisjárványok és a pusztító tűzvészek városa. Az ügyes férfiak városa, akik mindig szerették az életet, ha derűs és sötét oldalairól is ismerték«. A Nobel-díjas író a *Híd a Drínán* című regényében még erőteljesebben idézi fel a török hódoltság századait. Bihajji-Merin a múlt nagy alakjainak útját követve a mába érkezik, a népfelszabadító háború nagy korába, amelyben — ahogy ő fogalmazta meg — »Jajce: az alapkö.»

Az *Adriai kirándulások* első állomása Dubrovnik, ahol az adriai partokig eljutott hellén kultúrának nyomait így tárja fel:

»Ez Görögország utóköra, amelyben Kürénéi Kallimakhosz írja okos, kecses és sóvárgó, udvarias-gálans verseit, amikor a görög gyarmatosok megalapítják Trauguriont (Trogir), Eppetiont (Stobreč) és Epidaurust (Cavtat).

Ez az az Időszak, amikor Dalmácia partjait illír törzsek védik Görögország, Macedónia és Róma ellen. (...) Ez a katakombák és a keresztény mártírok kora, amikor Rómát és a világot egy illír férfi, Diocletianus császár uralta.

Ez az a kor, amikor az avarok hadjáratában szláv törzsek jutnak el az Adriához. (...)

Ez az a kor, amelyben elapad az avarok áradata, amikor nevük feledésbe merül, és megkezdődik a szláv Dal-

mácia története. A lerombolt Epidaurusból elmenekült rómalak akkor alapítják a várost a sziklafélszigetre, ahol kis halászfalu állt; a várost, amelyből Dubrovnik lett.»

Gundulić és Marin Držić fehér városa után a szerző elvezet bennünket a görög—római kor emlékeit őrző városokba — Splitbe, Trogirba, Šibenikbe, Pólára, Zadarba, és a partokhoz közel és távoli szigetekről mondunk búcsút a tenger tintakék vizének.

A végére hagytam, amit már a bevezetőben meg kellett volna említenem. Bihajji-Merin ebben a könyvében három fejezetet szentel a Vajdaságnak: Veljko Petrović, Isidora Sekulić, Milan Konjović, Jovan Popović, Fejes Imre, Majtényi Mihály, Löbl Árpád, Maurist Ferenc, Bogdan Čiplić, Dragiša Bunjovački és Homonal Pál szűkebb ha-

zájának. Előbb a Fruška Gora-i ősi kolostorokban tanulmányozza azokat a nevezetes triptichonokat, melyeket ki tudja hány emberöltőn át a feledés tarta el a művészetkedvelők, művészek és művészarbátok szeme elől, majd Milan Konjović olajképeinek művészettörténeti értékelésével közelíti meg a Bácskaságot. Mély nyomot hagynak bennünk azok a párbeszéddek, amelyeket Veljko Petrovićyal, Milan Konjovićyal, Majtényi Mihállyal, Löbl Árpáddal folytatott, hogy minél hitelesebb képet alkosson tartományunk végtelen síkságairól, jegenyekkel szegélyezett országutairól, dűlőutairól, a föld dolgos embereiről, az alkotó művészekről, a szellem műveiseiről, akik időállóan beirták Vajdaság és a vajdaságiak nevét Jugoszlávia társadalom-és művészettörténetébe.

LÉVAY ENDRE

KÖZÖS DOLGAINK SZINTÉZISE

LÖKÖS ISTVÁN: *Hidak jegyében.*

Magvető, Budapest, 1974.

Az *Elvek és utak* sorozatban az összehasonlító Irodalomtudomány egyik jeles képviselőjének könyvét üdvözölhetjük az idén, aki elsősorban a délszláv—magyar komparatívisztika képviselőjeként ismeretes nálunk, s aki eddig is jelentős eredményeket ért el közös dolgaink feltárásának és értékelésének területén. Elég lesz utalnunk az 1965-ös belgrádi Mažuranić-szimpozionra, valamint az 1970 novemberében, Újvidéken megtartott délszláv—magyar kapcsolattörténeti konferenciára, amelyen szerzőnk *Miroslav Krleža szépirói élményvilágának magyar rétegeiről* című értekezéssel szerepelt, és azóta is állandó kapcsolatot tart fenn a Hungarológia Intézetel.

Ugyanakkor ez a kötet a magyar könyvkiadást is dicséri, mely az utóbbi három évben két jelentős mű megjelentetését tette lehetővé a délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok területén végzett kutatások eredményeinek

felmutatása céljából (*Délszláv—magyar irodalmi kapcsolatok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, és Lökös István könyve).

Az utóbbi témája elsősorban a XX. századi délszláv irodalom, mely Kelet-Közép-Európa, azaz az »egyazon földrajzi táj társadalmi valóságá»-ban (268.) gyökeredzik, táplálója a közös sors, a közös problémák, melyek akarla és akaratlanul is minden jelentős alkotó művében fellelhetők.

A kötet jelentős részében (7—282.) azokról a jugoszláv írókról olvashatunk, akik valamilyen formában személy szerint is kötődnek a magyar irodalomhoz (alkotói munkásságuk in-díttatása a magyar irodalomban gyökeredzik, mint például Miroslav Krleža, Todor Manojlović, Veljko Petrović esetében). Ugyancsak ez a rész foglalkozik azokkal a délszláv írókkal, költőkkel, kiknek művelben döntő szerepet kap a kelet-közép-európai sorskö-